

Türk Dilinin Tarihî Sözcük Açısından Yazma Eser Nüshaları

Paşa YAVUZARSLAN*

ÖZ

Bu yazıda Türk kültürünün tarihî mirası olan elyazmalarının nüshaları arasında görülen sözcük farklılıkları işlenmiştir. Yazma eserlerin nüshaları arasındaki sözcük farklılıklarının hangi boyutta olduğu, Behcetü'l-Ĥadā'ik fî mev'izeti'l-ĥalā'ik, Süheyl ü Nev-bahār, 1640 Tarihli Narh Defteri ve özellikle Münebbihü'r-Rākidî'nin nüshalarından örnekler verilerek ortaya konulmuştur. Yazma eserlerin nüshaları arasında görülen sözcük ve dilbilgisel farklılıklar, genellikle müstensih'in sözcüğünün nüshaya yansımalarından ya da kopyaladığı eseri, sunduğu sosyal katmanın kültürel düzeyine ve dönemin dil özelliklerine göre yeniden uyarlamasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Birkaç yazma eserin farklı tarihlerde ve yüzyıllarda çekimlenmiş nüshaları arasında yaptığımız karşılaştırmada, dildeki sözcük ve dilbilgisel değişimlerin tespiti konusunda nüsha farklarının tarihî dil incelemelerinde çok önemli kaynaklar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yazma eser, metin tenkidi, müstensih, nüsha farkı, tarihî sözcük, dilsel değişim, evrimleşme.

ABSTRACT

The Manuscripts from the Perspective of the Historical Vocabulary of Turkish Language

In this study, the differences between the vocabulary of the manuscripts which are the heritage of the Turkish culture has been worked out. The differences of vocabulary among the manuscript has been shown by giving the examples from *Behcetü'l-Ĥadā'ik fî mev'izeti'l-ĥalā'ik*, the *Süheyl ü Nev-bahār*, the *Narh* Books of 1640 and especially Münebbihü'r-Rākidî'nin. The differences appeared in the vocabulary and grammar of the manuscripts are due to social and linguistic differences of the time has been determined. When the comparison among the different ma-

* Yard. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Bu yazı daha önce *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (29 Mayıs-1 Haziran 2006)*'nda sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

nuscripts prepared in different centuries are made, it appears that the vocabulary and the grammatical differences are very important sources for the analysis of languages.

Key Words: Manuscript, textual criticism, copyist, copy of the text, historical vocabulary, language change, evolution.

Bütün dillerde tarihî süreç içerisinde dilbilgisinin çeşitli düzlemlerinde evrimleşme söz konusudur. Çeşitli dönemlerde yazılmış eserleri dilbilgisel açıdan karşılaştırdığımızda, eserlerde kullanılan dilin değiştiğini belirlemek mümkündür. Şüphesiz her dil evrimleşerek ve ilişkide bulunduğu diğer dillerin etkisiyle gelişir ve değişir. Bu değişmeden en çok etkilenen dilbilgisel düzlem ise, sözvarlığıdır.

Sözvarlığındaki değişmeler ve gelişmeler, genellikle bir dilin başka bir dil-den yaptığı ödünçlemelerle, kelimelerin arkaik biçimlerinin kullanılmasıyla ya da yeni kelimelerin kullanım alanına girmesiyle oluşur.

Biz bu yazıda, Türk kültürünün tarihî dönemleri için, temel kaynaklar kapsamında olan “yazma eserler”in nüshalarında görülen çeşitli dilbilgisel farklılıkları, tarihî sözvarlığı açısından ele alacağız. Bugüne kadar yapılan tarihî metin çalışmalarında, bir yazma eserin, çeşitli nüshalarında görülen dilbilgisel farklılıklar, dil evrimleşmesi açısından ele alınmadığı gibi nüsha farklarının bu yönden incelenmesi gerektiğine de çok az sayıda Türkolog değinmiştir.

Bu türden bir değerlendirme, yaptığımız araştırmalara göre ilkin, S. Buluç (1964) tarafından *Behcetü'l-Hadâ'ik*'in iki ayrı nüshası üzerinde yapılmıştır. S. Buluç, *Behcetü'l-Hadâ'ik*'in Bursa ve İstanbul nüshalarını karşılaştırarak, bu nüshalarda görülen fonetik, morfolojik ve leksikolojik değişiklikleri örnekleriyle işlemiştir. Yazma eserlerin nüshaları arasında görülen farklılıkların, sözvarlığı açısından incelenmesine Gönül Alpay Tekin (1979), Mübahat Kü-tükoğlu (1983) ve Cem Dilçin (1991) öncülük etmiştir.

Tekin (1979) XV. yüzyıl şairlerinden Hamdullah Hamdi'nin (ö. H.909/1503-04) Mesnevîsinin Amerika Birleşik Devletleri, Oregon'da Portland Art Museum'da bulunan minyatürlü nüshasını tanıtırken bu nüshanın diğer nüshalardan farklı olduğunu görür ve bu farklılıkları Dîvân şiiri estetiği ve dil tarihi açısından inceler. Tekin, yazma eserlerin nüshaları arasında görülen bu farklılıkları ve değişiklikleri şu iki ana sebebe bağlar:

“Nüsha farkları, nüshayı istinsah edenin

1. Dalgınlığından,

2. Eski yazıya hâkimiyetinin, edebiyat ve diğer kültür alanlarındaki bilgisinin derecesinden doğar” (Tekin 1979: 312).

Tekin, bu ikinci maddenin de iki kısımda düşünülmesi gerektiğini belirtir:

a. Müstensih, istinsah ettiği nüshanın yazısını iyi okuyamadığı için kelimeleri ve kelime gruplarını, kendine göre yorumlayarak veya bir başka kelime ve kelime gruplarına benzeterek okur. Bir bakıma, müstensih metne bilinçsiz olarak müdahale etmiş olur.

b. Müstensih kendince daha münasip bulduğu ifadeleri, terkipleri ve kelimeleri, asıl metindekilerin yerine koyarak, metne bilinçli olarak müdahale eder. Bu müdahalelerde devrinin telâffuz özelliklerinden, dili kullanımından edebiyat ve estetik anlayışına ve zevkine kadar uzanan etkileri görmek mümkündür (Tekin 1979: 312).

c. Dilçin (1991), Tekin'e de göndermede bulunarak, *Süheyl ü Nev-bahâr*'ın tenkitli metin yayınında bu eserin iki nüshası arasındaki dilbilgisel farklılık ve değişikliklerin nedenlerini şöyle açıklar:

Bilindiği gibi yazmalardaki nüsha farkları, müstensih dalgınlığının yanı sıra, büyük ölçüde istinsah ettiği nüshanın yazısını iyi okuyamadığı için, bir sözcüğü ya da sözcük kümelerini, kendine göre yorumlayarak, ya da bir başka sözcük ve sözcük kümelerine benzeterek okumasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda metnin anlamında bozukluklar ya da aksaklıklar meydana gelir. Bunun dışında anlamı pek fazla bozmayan, hatta kimi zaman da uygun görünen değişiklikler metin için asıl tehlikeli olanlardır. Çünkü şairin ya da yazarın kaleminden çıkmış olan metinden bizi uzaklaştıran, müstensih bilinçli olarak yaptığı bu değişikliklerdir. Bu değişiklikleri doğuran etkenler arasında müstensih kültürünün, edebiyat bilgisinin ve zevkinin ölçüsü olduğu gibi; belki en genel ve yaygın olanı, yaşadığı çağın dil özellikleridir. Müstensihler, yaşadıkları çağa göre arkaik olan biçimleri genellikle değiştirmektedirler (Dilçin 1991: 35-36).

Müstensihlerin yazma eserleri çekimlerken yaptıkları değişikliklere M. Kü-tükoğlu (1983) ve M. Canpolat (1995) da değinmiştir.

Bütün bu çalışmalardan ve Türk Dil Kurumunda tarafımızdan yayımlanmış Müsâ b. Hâcî Hüseyin el-İznîkî'nin *Munebbihu'r-Râkîdîn* adlı eserinin nüsha farklarından çıkardığımız sonuçlarla, yazma eserlerdeki sözcüğü farklılıklarının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Müstensih'in sözcüğü'nün nüshaya yansması.
2. Müstensih'in kopyaladığı eseri, sunduğu sosyal katmanın kültürel düzeyine göre sözcüğü açısından yeniden uyarlaması.
3. Müstensih'in kopyaladığı eseri dönemin geçerli (moda) üslûbuna uydurması, [sade nesir, süslü nesir (inşâ), orta nesir].
4. Müstensih'in kopyaladığı eseri, döneminin dil özelliklerine uyarlaması.
5. Müstensih'in kopyaladığı eserdeki okuyamadığı kelimeleri metne bağlı olarak kendi kelimeleriyle değiştirmesi.
6. Müstensih'in, kelimeleri yanlış okuması ve yazıya bu biçimde geçirmesi.

Bu maddeleri, esere göre artırmak veya azaltmak mümkündür. Genellikle eski yazma eserler üzerine çalışan bilim adamları, nüshalardaki farklılıkları yukarıdaki sebeplere bağlayarak açıklamaktadırlar. Özellikle Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönem eserlerinin daha sonraki yüzyıllara ait çekimlenmiş kopyalarındaki dilbilgisel farklılıklar, “Müstensihin kopyaladığı eseri döneminin dil özelliklerine uyarlaması”yla ilgilidir. Bir başka deyişle müstensih, çekimlediği eseri dönemin dil özelliklerine göre yeniden uyarlamaktadır. Farklı dönemlere ait yazma eserlerin tenkitli metin yayınlarındaki nüsha farklarını sözvarlığı açısından karşılaştırdığımızda şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Manzum eserlerde, özellikle XV. yüzyıl ve sonrasında, mensur eserlere göre, nüshalar arasındaki sözvarlığı farklılığı daha az görülmektedir. Mensur eserlerde bazen bir yazmanın daha sonraki yüzyıllarda çekimlenmiş bir kopyasının, asıl nüshadan anlatım ve üslûp olarak da çok uzaklaştığı ve farklı bir eser hâline geldiği görülmektedir.

Bu temel açıklamalardan sonra, yazma eserlerin nüshaları arasındaki sözvarlığı farklılıklarına, Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinleri arasından seçtiğimiz şu örnekleri verebiliriz:

I. Behcetü'l-Ĥadā'ik fī mev'izeti'l-Ĥalā'ik

Eski Anadolu Türkçesi eserleri arasında karışık dilli metin olarak da bilinen *Behcetü'l-Ĥadā'ik fī mev'izeti'l-Ĥalā'ik* adlı eserin iki ayrı nüshasını karşılaştıran S. Buluç (1964) ve Musatafa Canpolat (1965), bu iki nüshanın çekimlendiği tarihe göre aralarında tablo1'deki sözvarlığı farklılıklarını tespit etmişlerdir. (Tablo1)

Bursa Orhan Kitaplığı N. (H. 703/ M. 1303) (Rumuz: K)		Süleymaniye Kitaplığı- Fatih (H. 880/M. 1480) (Rumuz: F)	
K	dün	F	dün~gice
K	urağut	F	‘avrat
K	yük	F	barvar
K	doğiş, doğuş	F	çalış~cenk
K	yahtu	F	yahtu, aydın
K	yön	F	vech
K	binü	F	at
K	sü	F	çeri, sü (seyrek olarak) (Canpolat1965)
K	kanı katılar	F	hısım
K	yy	F	koku
K	sökel	F	şayru
K	kur	F	kerre
K	dartış-	F	bağış it-
K	dirge-	F	cem' it-
K	ilāhī	F	bār-i ĥuzāvendā
K	server	F	mihter (Buluç 1964: 163-164)

S. Buluç, Bursa ve İstanbul nüshalarını karşılaştırdıktan sonra şöyle bir sonuca varır:

Behcetü'l-hadâ'ik'in bu iki nüshasından Bursa nüshası sözcüğü açısından ondan 177 yıl sonra istinsah edilmiş olan İstanbul nüshasına göre, Türkçe kelimeleri daha çok korumaktadır. İstanbul nüshasında ise Arapça ve Farsça kelimeler baskın gelmiş; müstensih, Türkçe kelimeleri fazla tercih etmemiştir.

II. Süheyl ü Nev-bahār (H. 751/M.1350)

Eser, C. Dilçin tarafından 1991 yılında tenkitli olarak yayımlanmıştır. C. Dilçin, *Süheyl ü Nev-bahār*'in Berlin Devlet Kitaplığında bulunan nüshasıyla Dehri Dilçin'in nüshası arasındaki farklılıklara sözcüğü açısından dikkat çekmiş ve Tablo2'deki örnekleri tespit etmiştir.

(Tablo2)

Berlin Devlet Kitaplığı Nüshası Mordtman (H.830/M. 1427) (M)		Dehri Dilçin Nüshası (D) Tahminen XVI. yüzyıl	
M	girü	D	yine (66)
M	keleci	D	kelām (140)
M	gölük	D	eşek (260)
M	il	D	şehir (683)
M	ağmak	D	çıkmaq (892)
M	ören	D	vīrān (1049)
M	tamla	D	kaṭre (1195)
M	tanmaq	D	tanışmaq (1315)
M	çav	D	ad (1386)
M	ırmaqlayın	D	hem seyl gibi (1505)
M	yengeçleyn	D	yengeç gibi (5063)
M	oḥtsuz	D	vaḳtsüz (1838)
M	apaḥsuzın	D	nā-gehān (2036)
M	yaya	D	piyāde (2157)
M	ög	D	uş (3073)
M	buğur	D	bu kez (3099)
M	öñdin	D	evvel (3486)
M	indi	D	imdi (3508)
M	şehet	D	şāyed (3716)
M	bolay	D	ola (3721)
M	delim	D	dāyim (4305)
M	ayaḥ	D	kaḍeḥ (4427) (Dilçin 1991: 36)

Dilçin(1991) *Süheyl ü Nev-bahār*'ın bu iki nüshası arasında görülen farklılıkları şöyle açıklamaktadır:

"M nüshası D'ye göre daha arkaik özellikler taşımaktadır. D nüshası istinsah edilirken, bu arkaik özelliklerin bir bölümü değiştirilmiştir. İki

nüşhanın söz varlığı üzerine yapılan küçük bir karşılaştırma aradaki farkı açıkça ortaya koymaktadır. *Tarama Sözlüğü* için *Süheyl ü Nev-bahâr*'dan taramalar yapılırken D nüshası esas alınmıştır. Bu nedenle M nüshasındaki kimi arkaik sözcükler *Tarama Sözlüğü*'nde yer almamıştır" (Dilçin 1991: 36).

S. Tezcan (1994), *Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Notlar* adlı çalışmasında, Dilçin'in yapmış olduğu *Süheyl ü Nev-bahâr*'ın iki nüshası arasındaki sözvarlığı karşılaştırmasına değinir ve bu tür çalışmaların Anadolu Türkçesinin leksikolojisi için önemli ipuçları vereceğini belirtir.

Bu durum yalnız edebî alana ait yazma eserlerin nüshaları arasında görülmemektedir, Osmanlı döneminin yönetim alanlarına dair çeşitli resmî belge niteliğindeki yazma eserlerin nüshaları arasında da bu türden farklılıklara rastlanılmaktadır. Ekonomi tarihine ait olan ve M. Kütükoğlu'nun yayımladığı *1640 Tarihli Narh Defteri*'nin farklı tarihlerde çekimlenmiş nüshaları arasında da sözvarlığı farklılıkları mevcuttur.

III. 1640 Tarihli Narh Defteri

(Tablo3)

Revan Odası Nüshası (R) tahminen 1774		Üniversite Kütüphanesi Nüshası (Ü) XVIII-XIX. yüzyıl tahminen	
R	sahk olunan	Ü	dövülmüşü
R	narh verilmişdir	Ü	sa'r olunmuşdur
R	furuht etdiklerinin	Ü	verdiklerinin
R	mekteb oğlancıkları	Ü	eftal-i mekteb
R	ma 'sûmcuklar	Ü	sagır gibi
R	kalemndan-ı mukavva	Ü	mukavvadandan kalemndan
R	gümüşden	Ü	fuddadan
R	mukavva kubur	Ü	kubur-ı mukavva
R	eni	Ü	arzı
R	İslâmbol	Ü	İstanbul
R	uzunu	Ü	tûlü

Yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere eserlerin daha sonraki tarihlerde çekimlenmiş nüshalarında, Arapça ve Farsça kelimeler, Türkçe kelimelerin yerini almıştır.

IV. Münebbihü'r-Râkîdîn (İznîkî öl. H. 838 / M. 1434)

Mūsā b. Hâcî Hüseyin el-İznîkî'nin (öl. H. 838 / M. 1434) *Munebbihu'r-Râkîdîn* adlı eserinin XVI. yüzyılda çekimlendiği kabul edilen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 343'teki nüshası ile M.1522 yılında çekimlenmiş nüshası arasında yaptığımız sözvarlığı karşılaştırmasında, XVI. yüzyılda çekimlenmiş nüshada diğer nüshalardaki Arapça ve Farsça kelime ve kelime

gruplarının yerine, Türkçe sözcüğünün kullanıldığı tespit edilmiştir. XVI. yüzyılda istinsah edilen nüshanın müstensihî çekimlediği nüshanın dilini ve anlatımını sadeleştirmiş ve Türkçeleştirmiştir.

Münebbihü 'r-Râkîdîn'in karşılaştırdığımız dört nüshası şu kütüphanelerde bulunmaktadır:

- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E. Hazine 1343 (Maḥmūd b. Aḥmed Sīrūzī eliyle Edirne'de H.1091 (1680-81)'de istinsah edilmiştir. (EH)
- Süleymaniye Kütüphanesi Serez Bölümü 1583 İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. (S)
- Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye 2187/ 2611 *Münebbihü 'r-Râkîdîn*'in en eski ve eksiksiz nüshalarından biridir. Bu nüshayı Selânikli İsa b. Yusuf b. Muhammed H.929 (M.1522) tarihinde istinsah etmiştir. (N)
- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 343 "Aharlı ince kâğıt. 257 mm boy ve 153 mm eninde 408 yaprak. Sahifede harekeli nesihle 90 mm uzunl. 19 satır. Tahminen XVI. asırda kopya edilmiştir. Serlevha müzehhep, cetveller kırmızı. Mürekkepli ve şemseli vişneçürüğü deri cilt." (Fehmi Edhem Karatay 1961: 128) (H).

(Tablo 4)

N (1522)/ EH (M.1680-81)/ S (?)		H (?) (XVI. yüzyıl Karatay)	
N1b/6	cehd édüp	H1b/7	dürüş-üp
N1b/11	mütāba'at kıla	H2a/2	yêdil-e
N1b/13	nefs emrine mütāba'at kıla	H2a/4	... uy-up
N2a/2	bir kitāb cem' edi vērseñüz	H2a/13	... düz-üp
N2a/18	sem'ini buña ilkā edenler	H2b/8	eşidenler
N2a/21	...bañdur	H2b/10	karın
N2a/21	... fercdür	H2b/11	ud yeri
N2b/3	Hâk Ta'ālā nehy êtdügi nesne...	H2b/12	... yığduğı
N2b/11	göz ağrısı def olup şihhat bulsa	H3a/2	... gitse
N2b/11	... bunu 'aqluña biraqmazsın	H3a/2	bunu anmazsın
N3a/9	'ibādeteye şarf eyle	H3b/10	geçir
N3b/8	ata şulbinden	H 4b/2	ata belinden (تَنْدِن)
N3b/9	... ana rahminden	H4b/3	ana karından
N3b/15	süzgi	H4b/11	süzek (S nüshası)
N3b/20	... ki yıllar geçüp söylersem dükenür degül	H4b/19	... dükenmez
N3b/21	... saña birezcük tenbîh kıldum	H5a/1	... anlatdum
N4a/1	... bākışın	H5a/1	... ötesin
N4a/20	... ki bākışine	H 5b/9	... ayruğa (krş. öte)

N4b/3	.. bākīsın	H5b/13	... ayruğın
N5a/2	... ziyāde kıla	H 6b/8	... artura
N5a/3	... envā ^c lūṭflarla	H6b/8	... dürlü...
N5a/4	... ziyāde ola	H6b/10	... çok ola
N5a/5	... muḥabbetün	H6b/10	... sevgün
N5a/21	... muḥabbetün	H7a/8	... sevgün
N5b/6	... kādir degül	H7a/18	... elinden gelmez
5b/21	... envā ^c	H7b/15	... dürlü dürlü
N6a/1	... bir kelb	H7b/16	... itcügez
*N6a/3	... ırılmaz	H7b/18	... gitmez
N6a/4	mu'āvenet kılor	H8a/1	... yardım kılor
N6a/5	... envā ^c	H8a/3	... dürlü dürlü
N6a/6	... libāsların	H 8a/4	... ũonların
N6a/7	... ħizmeti	H8a/5	... kullığü
N6a/9	... kelb	H8a/8	... it
N6a/11	... kelb	H8a/9	... it
N6b/1	naẓar kılor kendü zātundan	H8a/15	sen senden
N6b/3	... 'ālem-i ũuğrādur	H8a/16	kiçi 'ālemdir
N6b/3	... 'ālem-i kübrā	H8a/17	alu (ulu) 'ālemdir (Yanlıũ çekim)
N6ba/8	... kelām	H8b/2	söz
N6b/8	... ṭavīl olur	H8b/3	uzar
N6b/9	... līkin	H8b/4	evet
N6b/9	... kifāyet kılor	H8b/4	yeter
N6b/10	... 'ayna	H8b/5	ayna (آئنه)
N6b/13	... bir mercimek miqdārı	H8b/9	bir mercimek denli
N6b/15	... iḥātā kılor	H8b/11	sıgar
N7a/2	... ol dimāğda cem' olan	H8b/18	... irkil-en
N7a/6	... ol iki ũefeteyn	H9b/6	... dudakları
N7a/6	... bir birine muqābil	H9b/6	... karşı
N7a/10	... ũüretün	H9a/10	... yüzün
N7a/14	... ũaru ũular	H9a/15	... irin
N7a/15	... ḥaũerāt yolu	H9a/17	... kurt kuũ
*N7a/17	... ṭarayup düzip koũduğun	H9b/1	ṭaradüğun
N7a/17	... nāzük saçun	H9b/1	ḳara saçun
N7a/18	... yer ḳarnında	H9b/1	sin ḳarnında
N7b/1	... 'ākil olan kiçi	H9b/6	uũlu kiçi
N7b/13	... memdüh	H9b/13	ögdüğü
N8a/8	... gözün ũāhibine	H9b/19	gözün issine
N8a/8	... bārī ağılsınun	H10a/5	ağlar kiçiye öykünün
N8a/18	... intihāsı	H10a/18	ũonı
N8a/20	... torvaları	H10b/1	torbaları
N9a/1	ṭan yeri	H11a/10	irte yeri

N9a/1	tulü' kılaydı	H11a/10	ağarsa
*N9a/1	... uş leyl idbār édüp nehār ıkbāl kıldı	H11a/10- 11	gece geçdi gündüz geldi
N9a/10	nevhasını	H11b/2	ağlamağın
N9a/16	... kaçre	H11b/7	taşla
N9a/17	'aklı zâyil oldı	H11b/9	düşdi 'aklı gitdi
N9a/18	... zinetlerle	H11b/11	bezeklerle
N9ab/9	maħabbetin	H12a/7	sevgüsün
N9ab/10	ħalâyıkum	H12a/8	câriyem
N9b/10	cemileyidi	H12a/9	hüb idi
N9b/12	köşesinde	H12a/11	bucağında
N9b/16	küfür zulümâtından	H12a/16	karajulığından
N9b/16	nür-ı İslâm'a givürdi	H12a/16- 17	İslâm nürına getürdi
N9b/17	hizmetine	H12a/18	kullığına
N9b/18	dâyim tilâvet-i Qur'an'a meşgulıdı	H12b/1	çok Qur'an okurdı
N9b/18	'azâb âyeti	H12b/1	şamu âyeti
N10a/8	'aşruñdağı	H12b/13	şimdiki zamân
N10a/15	setr êde	H13a/1	ört-er
N10a/20	fi'iliyle	H13a/7	bir işile
N10b/1	bir gayruñı	H13a/9	biregüyi
N10b/3	beşerdür	H13a/12	kişidür
N10b/4	... pāk ola	H13a/13	arı ola
N10b/11	... anuñıla müveddet bağlanıp	H13b/2	arja dostluk bağlana
N10b/16	.. kendü 'aybında kaç'-ı nazar êde	H13b/6	... kendüyi umda
N11a/3	... mevzi' var ki anda...	H13b/16	.. yerde
N11a/16	... cürminde şerıksin	H14a/4	... artağ (= ortak)
N11b/5	... a'mâl-i ħayra	H14a/18	... gökçek dirlügin
N11b/6	.. mukaşşır	H14a/19	... eksikli
N11b/11	... iy nefsi-şüm	H14b/4	... şüm nefsi
N11b/13	yâ 'abdallâh	H14b/6	ey Tanrı kulı
N12a/4	nazar-ı şehvetile	H14b/17	şehvet nazarıyla
N12a/4	nazar-ı 'ibretile	H14b/18	'ibret nazarıyla
N12a/5	bir taşla meniden	H14b/18	... şudan
N12a/15	nazarların	H15a/9	... gözlerin
N12b/10	midād	H15a/9	... mürekkeb
N12b/11	... itti'âz olursa	H15b/1	ögüt kabul etmek
N12b/19	âfât-ı 'azımdür	H15b/12	ulu âfâtdür
N13a/12	şifat-ı şeytândür	H16a/10	şeytân şifatıdır
N13a/8	münâza'a kıлмаğ	H16b/3	çekişmekdür
N13a/19	şifat-ı kibriyâ	H16b/3	ululuk şifatıdır

N13a/21	def etmek	H16b/7	şavmak
N13a/21	menfa'atlı nesneyi	H16b/8	aşşılı (صَلُو) Yanlış çekim
N13b/13	şun'ın begenmemek	H17a/4	işini begenmemek
N13b/13	şun' bî-şānî' vücūda gelmek muhāldür	H17a/5	iş kendü kendüden olmaz
N15a/1	...benüm tezvîr kelāmuma i'tibār eder	H18b/5	bizüm sözümüze inanur
N15a/2	... kâsem edüp	H18b/5	and iç-üp
N15a/8	... devr etdürürüz	H18b/11	... dönderürüz
N15a/9	... bunca (10) yıllık cehdile hāşıl kılduğı	H18b/12	... dürişüp yapduğı
N15a/10	... hırmānın	H18b/12	... bünyādın
N15a/11	... cünün olsa	H18b/14	... delü olsa
N15a/13	... gāzaba gelse	H18b/16	... kaķısa
**N15a/17	... kelime-i haṭā icrā kılup	H19a/1	... haṭā kelime yürüd-ürüz
N15a/21	... gāzab edici olur	H19a/4	... kaķığan olur
N16a/2	.. Haķ Ta'ālā'nuñ 'azametin	H19b/..	.. ululuğın
N16a/6	... menhî nesnelerden imtinā' kılmağıludur	H19b/13	... kaçmağıla olur
N16a/8	... aķablardan	H19b/15	ķorkulardan
*N16a/9	... ehl-i sa'adetden...	H19b/18	sa'adet ehlinde H19b/19
*N16a/11	... ehl-i şekāvetden	H19b/19	şekāvet ehlinde
N16a/2	... kelb+e	H20a/2	it+e
N16a/12	... teşbîh kılup	H20a/2	benzed-üp
N16a/18	... ilķā oluna od içine	H20a/12	atıla od içine
N16a/18	... baṭnı münşak olıban	H20a/12	ķarnı yarıl-up
N16a/21	... dünyāda benüm fi'lüm buyıdı	H20a/15	... iş+üm
N16a/21	... hālķa naşihat vērüp	H20a/16	... ögüt vēr-üp
N16b/1	ḥayr nesnelere delālet kılurdum	H16a/16	... buyururdum
N16b/1	menhî ve ḥarām nesnelerden men' edüp	H20a/17	yavuz nesnelere yığardum
N16b/18	a'lā görüp	H20b/6	yegrek görür
N16b/18	... izā vërenler	H20b/17	incid-en
N16b/19	... tevāzu' kılup	H20b/19	alçaķlık ed-üp
N16a/S	nitekim eşek degirmen çevresin ṭolanur	H20a/4 EH 16b/4	degirmende çevzinür EH 16b/4; çevzinür H20a/4
N17a/1	... setr olup	H21a/3	örtül-üp
N17a/1	... zāhirındağı günāhlar	H21a/2	taşrağı günāhlar
N17a/2	... kâlbümde	H21a/3	göñlümde
N17a/2	şifat-ı kabîthe ola	H21a/4	ķirkin ḥulķum ola
N17a/6	ihtirāz	H21a/9	şakına
N17a/7	'ibādet-i keşîr birle	H21a/10	çok ta'ātile
N17a/9	küllî	H21a/12	hep
N17a/12	ümiz ṭutardum	H21a/16	umar-dum

N17a/5	şıfat-ı kabîhler	H21a/17?	çirkin şıfatlar
N17a/21	... a'mâl-i kabîhası	H21b/8	çirkin 'ameli
N17b/7	vücûda getürdi	H22a/1?	yaratdı
N17b/9	bir kaçre şudan	H22a/4	bir tamlama şudan
N17b/17	tevâzu' ehli olup hilm eyleye	H22a/5	alçaklık eyleye
N17b/17	... ba'zısı	H22a/6	kimi
N17b/20	... 'akabelerinden	H22a/19	şonlarından
N18a/1	... emâmında	H22b/3	önünde
N18a/1	... tulum	H23a/5	tulkaç
N18b/11	... derecât-i 'azîme	H23b/1-2	ulu mertebe
N18b/13	... hadîşine i'tibâr (14) kılmaya	H23b/4	sözünü yiyini tıutup
N18b/21	... mücerred	H23b/13	yalıncuz
N19a/1	... zînet	H23b/13	bezek
N19a/5	... hikmet-i 'azîme	H24a/1-2	ulu hikmet
N19a/6	Resûl gönderüp dâ'î ve nâdî kılsardı	H24a/2	kıgırıcı veribiserdi
N19a/7	vahtânîyyetin	H24a/4	birliğini
N19a/9	hilkate getüren	H24a/7	yaradan
N19a/14	meşmûm nesne degül	H24a/12	yıylayacak....
N19a/14	mesmû'âtdan	H24a/13	işidüp anlayacak nesne
N19a/16	... dâ'inüñ	H24a/15	kıgırıcınur
N19a/19	... devr eder	H24a/19	dön-er
N19b/6	... şol resme	H24b/11	şunur gibi
N19b/12	... zuhûra (13) getürüp	H25a/1	çıkar-up
N19b/21	... müstemî' olup	H25a/10	diñleyüp
N20a/1	... kudreti yétmez	H25a/13	elinden gelmez
N20a/6	tena'um kıla	H25a/18	toçluk geçüre
N20a/7	yumşak döşekler içinde istirâhat (8) kesb ede	H25a/19	yat-a
N20a/9	hıdmetinde	H25b/2	kulluğında
20a/13	şihhat	H25b/7	sağlık
N20a/16	hıdmetkâr	H25b/11	kullukçı
N20a/18	emrüm	H25b/13	buyruğın
N20b/2	i'raz kılmaya	H26a/1	yüz döndermez
N20b/2	... gëri (3) kapısına da'vet kıla	H26a/1	yilter
N20b/6	cehd edüp fi'le getürmek	H26a/5	işlemek
N20b/18	cem' edüp	H26a/19	dërşürüp
N21a/1	... ba'îd düşmişdür	H 26b/18	ırak düşmişdür
N21a/11	... hadîş-i nebevî	H27a/1	peygâber hadîşi
*N39b/3	bî-had leşker varıdı	H46b/14	iñen çok çerisi varıdı
N46a/20	tavaçkuf kılasın	H55b/3	... bu arada eglen...
N46b/4	hareket kılmaz	H55b/9	... bir kıli deprenmez

N46b/9	tarfetü'l-‘ayn kadar	H55b/14	göz açup yummuşça
N46b/10	şarābı nedür...	H55b/17	içeceği nedür...
N46b/10	libāsı neredendür	H55b/17	tonı nedür
N46b/44	cennetden	H56a/2	uçmağdan
N46b/21	cinnîlerün seydidür	H56a/10	cinnîlerün ulusıdur
N47a/6	libāsı	H56a/16	geyecegi
N47a/7	ğidāsı	H56a/17	yéyecegi
N47a/7	libāsı dahı cennet tonlarından durur	H56a/18	tonı dahı uçmağ tonındandır
N47a/16	terahhüm kıldılar	H56b/4	esirgediler
N47a/17	geminün kırığında	H56b/5	gemi kıyırığına
N47a/18	dört tarafından	H56b/6	dört yanadan
N47b/5	helāk éderüz	H56b/13	öldür-
N47b/14	geminün kenārına	H57a/4	geminün kırığına
N48a/11	mevzi‘dür	H57a/16	yérdür
N47b/18	balık karnınun harāretinden	H58a/3	balık karnı ıssısından
N48b/19	bir kabak ağacın bitürdi üç şāh eyledi	H58a/5	bir kabak ağacın bitürdi üç budak eyledi
N50a/7	şihhat bulsun	H59b/8	şāğ olsun
N50b/12	şükür ol pâzişāha benüm rakabemi emānetden halāş kıldı	H60a/4	şükür ol pâdişāha (5) kim boyunumu bu emānetden kurtardı
N50b/14	ben şayyādam	H60a/7	ben bir avcı kişiyin
N51b/2	terahhüm kılup	H61a/3	esirgeyüp
N51b/2	... terk étmeyedün	H61a/3	çoyup gitmeyedün
N51b/3	beşāret kılup beni gördüğün (4) haber ver	H61a/4	muştıla bildür ki beni gördün bulara haber ver
N51b/9	şādıkam	H61a/11	gerçeküm
N53a/1	Hak Ta‘ālā zikrinden irāz étse	H62b/1 yüz çevürse
N53a/2	ol anuñıla gece gündüz karin olur	H62b/2	ol anuñıla yoldaş olur
N53b/17	... kelb talaşdururlardı	H63a/16	it talaşdururlardı
N53b/17- 18	... ve horūs (18) şavaşdururlardı	H63a/16- 17	bidnūs şavaşdırırlardı
N55a/1	i‘lām kılğıl	H64b/12	bildürgil
N55a/1	mütāba‘at kılacağ olurlarsa	H64b/12	uyarlarsa
N55a/1	ben dahı mütāba‘at kılam	H64b/13	ben dahı bile uyam
N55a/4	nehy eyledi	H64b/16	yığdı
N55a/5	bulara tahvif kıldı	H64b/17	buları korçutdı
N55a/9	... fi‘illerünüzi	H65a/2	işlerünüzi
N55a/18	... melül olup	H65a/13	çayurmadı
N55b/2	buları hasf édüp helāk edeyin	H65a/17	buları aşığa geçüreyin

N55b/12	... konuk taleb eyleyü gitdi	H65b/9	isteyü gitdi
N55b/14	... tilâvetine	H65b/12	okumağa
N55b/15	bî-haber nâgâh	H65b/12	haberi yoğiken anşuzda
N55b/16	havf vâki' oldı	H65/14	korquya düşdi
N55b/20	yüzleri nürlü ve libâsları hüb	H65b/18	yüzleri görklü (18) tonları görklü
N55b/21	istid'â kıdurım	H65b/19	dilerin
N56a/1	görklü hizmet	H65b/19	gökçek hizmet
N56a/3	anlaruñ katına hizmete da'vet kılursın	H66a/2	anlaruñ katına kulluq kıлмаğa yiltersin
N56a/5	iñen 'azizler ve muhtâr kullardur	H66a/4	iñen 'azizlerdür üründü (ارزني) kullardur
N56a/7	haniz dëyü şol tennûra bişmiş biryâna dërler	H66a/6	hanid kıyuda bişmiş biryâna dërler
N56a/17	eliyle ol buzağuyı mesh eyledi	H66a/18	eliyle ol bızaguyı şığadı
N56b/6	sizüñ üzerünjüze neşr eyledi	H66b/11	sizüñ üzerünjüze şaçdı
N57a/16	at zâhrına süvâr oldılar	H67b/14	at arqasına geldiler
N57b/5	mekân-ı ba'iddeden gelürüz	H67b/9	ırak (ايرقي) mekândan gelürüz
N57b/13	helâk kıлмаğa izin vërmedi	H68b/1	helâkliklerine destür vërmedi
N57b/19	işde iki şehâdet	H68b/10	işde iki tanuqluq
N58a/8	gel bunlaruñ bu gece sırlarını ketm eyle	H69a/4	gel bunları bu gece sırlarını gizle
N58b/1	sizi bu işden def' eđe	H 69b/7	sizi bu işden yığa men' eyleyüp
N58b/7	elini aq şeybetine	H69b/15	elini aq şakalına urdı
N58b/9	bir mel'un ilerü yörüdi Lüt'un şeybetine yapışup	H69b/17	birisi ilerü yörüdi Lüt'un şakalına (مقالبه) yapışup
N60a/10	şol bağından boşanmış arşan bigi erişdügin yırt âkibet issine dağı qaşd édüp	H72a/2	şol arşan gibi kim boş kala erişdügin yırt şonjucu issin dağı helâk kıla
N61a/9	tekellümden istimâ'i ziyâde gerek	H73a/15	söylemekden eşitmegi artuq gerekdür
N61a/9	kalilü'l-kelâm olmaq gerek zira keşret-i kelâm şâhibini nâra iletür	N73a/16	kelâmı eksük gerekdür zira çok söz olacaq (17) issini oda iltür
N61b/20	Âdem evvel süküt üzerine hilâkate geldi kelâm şonjra âriz oldı	H74a/9	Âdem evvel süküt üzerine yaradıldı söylemek şonjra (10) âriz oldı
N62a/14	anlara ihsân eyle	H74b/5	anlara eylük eyle
H62b/2	ol mühlük sözlari	H74b/15	helâk edici sözlari
N62b/8	taştir edersevüz	H75a/3	yazarsam
N62b/8	tavil olur	H75a/3	uzar
N62b/17	keşf olunaydı	H75a/12	açılardı

N63b/9	ammā senūñ içünđe bā'ış vardır ki elbetde bunı (10) saña söyledür kıomaz	H76a/12	bunı söylemege (13) saña içünđe yeltecı (يَلْتَعِي) vardır ki seni gönölünje kıomaz söyledür
N65a/15	'azım hațar var ğāyet iħtirāz (16) gerek	H78b/4	ulu hațar vardır key (5) şakınmak gerek
N65a/16	bu kelām-ı bā'ıl daħı envā'ı üzereğür 'ad olınmaz	H78b/5	bu bā'ılun daħı envā'ı şayılmaz
N65a/18	zıra bu kelām-ı bā'ıla ħavz etmek	H78b/8	zıra bu bā'ıl söze (9) talmak
N66a/12	... anun sebebiyle izin bulur ki istikbāl-i kıble edüp	H79b/18	ve hem anūnla destur (دَسْتُور) bulur ki Kıble'ye karşı tura
N66a/21	eger tevbeyile qarın olmazsa	H80a/10	eger tevbeyile (11) yoldaş olmazsa
N66b/5	şāyez ki ol istimā' eden kişinün	H80a/18	şāyed ki ol işiden (19) kişinün
N67a/20	yarçu kılmak şiddet-i kalb ve gönülde zağāyin ħaşıł (21) kıılır	H	yarçu kılmak gönli katı (6) eyler daħı gönülde kinler ħaşıł eyler

Sonuç

Diller sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. Bu değişim; sözvarlığı, ses, kelime ve cümle gibi dilin bütün düzlemlerini kapsamaktadır. Türk dillerinin tarihî dönemlerine baktığımızda, bu evrimleşmeyi ve değişmeyi tespit etmek hiç de zor değildir. Türkiye Türkçesi de şüphesiz tarihî süreç içerisinde evrimleşerek değişmiş, bazı dilbilgisel yapıları bugüne kadar gelmiş; bazıları ise, arkaik duruma düşüp eski yazma eserlerin varakları arasında kalmıştır. Dildeki bu değişimleri ve evrimleşmeyi her zaman düzenli bir şekilde takip etmek zordur. Özellikle yazı dilinin kendine özgü koruyucu yapısı, evrimleşmeyi bazen görmezden gelir. Bu nedenle gerek ses bilgisi gerekse sözvarlığı açısından dildeki değişimleri saptamak zorlaşır. Bu durumda yazma eserlerin çeşitli dönemlerde çekimlenmiş nüshaları bize yardımcı olur. Kısacası, Türkiye Türkçesinin tarihî sözvarlığındaki farklılıkları belirlemek için, nüsha farkları, bize oldukça zengin bir malzeme sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bir nüshada o döneme göre veya müstensihın söz sözvarlığında kullanımdan düşmüş olan bir kelimeyi, diğer bir müstensihın sözvarlığında yani, çekimlediği nüshada bulmak mümkündür. Bu nedenle, tarihî sözvarlığı üzerine çalışan sözlükçüler, eserlerin bütün nüshalarını değerlendirmelidirler. Böylece, sözlüklerde varlığına tanık olamadığımız, fakat varlığından bir şekilde haberdar olduğumuz pek çok kelimeyi tespit edebiliriz.

Kaynaklar

- Bayrav, Süheylâ (1998), *Filolojinin Doğuşu: Çağdaş Dilbilim-Eleştiri Sorunları*, İstanbul: Multilingual.
- Buluç, Saadetttin (1965), "Bir Eserin İki Yazma Nüshası", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIV, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü.
- Canpolat, Musatafa (1995), *Ali Şir Nevai, Lisânü'l-Şayr*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Canpolat, Mustafa (1965), *Behçetü'l-Hada'ik fi Mev'izeti'l-Hala'ik Giriş-Yazı Özellikleri-Ses Özellikleri-Söz Yapılışı-Söz Bölümleri-Dizin*, Ankara: DTCF Tez no: D.T.9.
- Dilçin, Cem (1991), *Mes'ud bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahâr: İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Erünsal, İsmail E. (1991), *Türk Kütüphaneleri II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Grunina, É. A. (1991), *İstoričeskaja Grammatika Tureckogo Jazyka (Morfologija)*, İzdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.
- Guzev, V. G. (1979), *Staroosmanskij Jazyk*, Moskva: İzdatel'stvo «Nauka».
- İz, Fahir (1964), *Eski Türk Edebiyatında Nesir: XIV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler I*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Kavakçı, Y. Ziya (1991), *İslâm Araştırmalarında Usûl*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, Fuad (1986), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları .
- Kütükoğlu, S. Mübahat (1997), *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Genişletilmiş Beşinci Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Kütükoğlu, S. Mübahat (1983), *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Levend, Agâh Sırrı (1960), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 2. Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levend, Agâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4. Basım, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Lichačev, D.S. (1983), *Tekstologija: Na Materiale Russkoj Literatury X-XVII Vekov*, İzdanie vtoroe, Leningrad: Akademiya Nauk SSSR Otdelenie Literatury i Jazyka, «Nauka» Leningradskoe Otdelenie.
- Maas, Paul (1958), *Textual Criticism*, Oxford, (Translated from the Germany by Barbara Flower).
- Muhtar, Cemal (1993), *İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlahî*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Özdemir, Hasan (2001), "Semih Tezcan-Hendrik Boeschoten", *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları: 1441; Kazım Taşkent Klasik Yapıtları Dizisi: 39, İstanbul 2001, 316 sayfa, *Türkoloji Dergisi*, XIV/1, Ankara: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları, s.279-280.
- Rejser, C.A. (1978), *Osnovy Tekstologii*, İzdanie 2-e, Leningrad.
- Tekin, Gönül Alpay (1979), "Hamdullah Hamdî'nin Yeni Bir Leylâ ve Mecnun Nüshası ve Metin Tenkidi Hakkında Bazı Düşünceler", *Journal of Turkish Studies-3*, Cambridge, s.307-341.

- Tezcan, Semih (1994), *Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Notlar*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi-6, Simurg.
- Tezcan, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar: İnceleme*, İstanbul: YKY.
- Tezcan, Semih-Boeshoten, Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: YKY.
- Thorpe, James (1990), *Principles of Textual Criticism*, 3. edition, San Marino-California: The Huntington Library.
- Togan, Zeki Velidi (1950), *Tarihte Usul*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları.
- West, Martin L. (1973), *Textual Criticism and Editorial Technique*, B.G. Teubner Stuttgart.
- Yavuzarslan, Paşa(2002), *Müsâ bin Hâcî Hüseyin el-İznîkî, Münebbihü'r-Râkîdîn (Uyurları Uyandırıcı), Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin*, I-II c., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.